

AMBIWALENCJE ROZWOJU PRACOWNIKÓW ROZWAŻANIA WOKÓŁ STRUKTURY ŻYCIA ZAWODOWEGO

Anna Maria Manek¹

EMPLOYEE DEVELOPMENT AMBIVALENCES

Summary. The aim of the article is consideration for ambivalences of development of the structure of life (or career). There are two ambivalences: sociological and developmental. Sociological ambivalence is the ambivalence subject – social structure. Working person must be aware of influence of society (firm) and influence of own characteristics and own aims of his action.

Ambivalence developmental: development is the evolution of the professional life structure (career). Person must copy with present and future time perspective of the job, especially at the time of structure changing (transitional).

Key words: structure of life, career, adult development, ambivalence

W złożonym określeniu „rozwój pracowników” zawarta jest strukturalna dwoistość, będąca źródłem ambiwalencji w biegu rozwoju struktury życia zawodowego. Z jednej strony jest mowa o rozwoju, który można rozumieć jako organiczną część biegu życia dorosłej jednostki ludzkiej charakteryzującą się zmiennością właściwą dla rozwoju zgodnie z zegarami: biologicznym i społecznym, w dorosłości głównie jednak społecznym, a z drugiej zaś dookreślenie „pracowników” wskazuje na ograniczenie do zagadnień podejmowanych przez nich ról społeczno-zawodowych, kształtowanych przez szeroko rozumiane organizacje.

W życiu jednostki kształtowanie się roli zawodowej jest dynamicznym układem jednostka – środowisko, w którym obydwie rzeczywistości formują się wzajemnie. Można powiedzieć, że ów system ma charakter rzeczywistości i prawdziwie psychospołeczny. W układzie tym, mającym charakter niezrównoważonego nigdy ostatecznie procesu, zachodzą sekwencyjne zjawiska oscylacji pomiędzy jego elementami, wzajemnie otwarte na wpływy i czerpiące od siebie energię. Rozwój pracowników odnosi się do kształtowania przez nich struktury życia zawodowego, kariery.

---

¹ Instytut Psychologii, Wyższa Szkoła Humanitas w Sosnowcu (Institute of Psychology, Humanitas University in Sosnowiec), ORCID: 0000-0002-8950-818X.

Adres do korespondencji: Anna Maria Manek,
e-mail: psychologia@humanitas.edu.pl

Dorosłość, struktura życia

Rozwój w okresie dorosłości rozpatruję tak jak wskazuje D. Levinson, autor wpływowej teorii rozwoju w okresie dorosłości (1986). W literaturze przedmiotu jest ona ceniona jako ważna. H. Bee (2004) uważa tę teorię rozwoju za „niezmiernie użyteczną” – jak sformułował tłumacz – jako próbę zrozumienia rozwoju, zwłaszcza w okresie dorosłości. Dorosłość jako cykl życia (*life cycle*) charakteryzowana bywa przez ogólne powszechne ramy rozwoju, w których działalność osoby (*life course*) może być przez nią kształtowana w największym stopniu w jednostkowym, indywidualnym przebiegu życia poprzez otwartość zarówno na własne dążenia, jak i na wpływy kulturowe, na wpływy społeczne (Bee, 2004; Brzezińska, 2005), pozostając pod mniejszym wpływem zegara biologicznego aniżeli społecznego.

W koncepcji D. Levinsona wytworem i przejawem tej wzajemnej relacji pomiędzy podmiotem a strukturą społeczną rozwoju osób dorosłych jest struktura życia. Struktura życia powstaje dopiero w dorosłości i nie jest tożsama ani z osobowością, ani ze środowiskiem społecznym życia. Jako struktura jest w danym momencie zarazem złożona, czyli mająca w swoim składzie wiele elementów w pewnym stopniu uporządkowanych i pewnym stopniu chaotycznych, i składa się z ważnych z punktu widzenia jednostki relacji z innymi i światem zewnętrznym w tymże momencie. Jakkolwiek relacje z innymi i światem zewnętrznym są zróżnicowane, wyniki badań potwierdziły, że tylko dwa, a rzadkich przypadkach trzy komponenty struktury życia zajmują centralne miejsce w tej strukturze, są nimi małżeństwo i rodzina oraz działalność zawodowa (Levinson, 1986; Manek, 1993; Oleś, 2000).

Struktura życia realizuje się dzięki kompetencji rozwojowej, umiejętności oscylacji pomiędzy tymi centralnymi strukturami życia zawodowego i rodzinnego i czasami jeszcze innym centralnym aspektem życia, choć one również stają się, w miarę rozwoju, coraz bardziej złożone. Jak określa Levinson, „w terminach systemów otwartych struktura życia buduje granice (*boundary*) między strukturą osobowości i strukturą społeczną i zarządza transakcjami pomiędzy nimi. Chociaż stanowi granicę pomiędzy bardzo bliskimi systemami, jest częściowo niezależna i autonomiczna. Struktura życia mediuje pomiędzy osobą a jej środowiskiem życia. Struktura życia kształtuje się poza zaangażowaniem ja w świecie. Wewnętrznymi jej składnikami są aspekty jaźni, struktury »ja« i aspekty świata zewnętrznego, a jej ewolucja jest kształtowana przez czynniki jaźni i czynniki świata zewnętrznego. Po części jest przyczyną, kołem zamachowym i efektem tejże transakcji. Jest rzeczywistością skłaniającą do rozpatrywania wspólnie jaźni i środowiska jako ściśle zjednoczonych bez wyznaczania, które z czynników są ważniejsze, czynniki jaźni czy też świata zewnętrznego. Jest to pewnego rodzaju jedność, która winna być rozpatrywana i w ramach psychologii, i w ramach socjologii” (1986, s. 7, tłum. A.M.M.).

Termin „struktura życia” w ujęciu teorii rozwoju człowieka dorosłego Levinsona jest kluczowy, rozwój w okresie dorosłości rozumiany jest jako ewolucja struktury życia. Ewolucja struktury życia ma charakter sekwencyjny, składa się

z naprzemiennych okresów jej stabilizacji (*structure-building*) oraz okresów przejściowych (*structure-changing*). Daje się tu zauważyć dwoista złożoność procesów zaangażowanych w rozwój struktury życia.

Sz szczególnie ważnymi i zarazem trudnymi okresami rozwoju są okresy przejściowe, a jak wskazuje D. Levinson, trwają one połowę okresu dorosłości. Ważną wówczas ambiwalencję stanowią następujące procesy rozwojowe (Brzezińska, 2005, s. 670):

- (1) konieczność radzenia sobie z nowymi wymaganiami stawianymi przez otoczenie, zgodnie z zegarem społecznym i nowymi wyzwaniem stawianymi przez własny organizm, zgodnie z zegarem biologicznym,
- (2) nakładanie się zadań rozwojowych z okresu poprzedniego (doskonalenie nabytych wcześniej kompetencji – osiągnięcie mistrzostwa) i następnego (przygotowywanie się do nabywania nowych kompetencji – kształtowanie się gotowości do czegoś).

Jest to więc okres oscylowania między wartościami, oscylacja ta jako proces umożliwia ewolucję struktury życia i radzenia sobie z jej złożonością zarówno w perspektywie terażniejszości, jak i przyszłości. Wartościowanie (*satisfactoriness*) struktury życia, według Levinsona (1986, s. 10–11), w danym momencie przez podmiot rozwoju ma odniesienia zarówno wewnętrzne, jak i zewnętrzne, a więc ma charakter dwoisty.

Wartościowanie zewnętrzne dotyczy tego, w jaki sposób struktura życia realizuje się w relacji ze środowiskiem (*viability*), w jakim stopniu jest źródłem sukcesów czy porażek, nagród i kar itp. Wartościowanie wewnętrzne (*suitability*) odnosi się do wartości struktury życia dla samego podmiotu rozwoju. Aby je przeprowadzić, należy odpowiedzieć sobie na następujące pytania: z czego mogę zrezygnować? jakie odnoszę zyski i koszty w realizacji danych celów? itp.

W pewnym sensie zgodne z powyższymi twierdzeniami teorii Levinsona są poglądy S. Kowalika odnośnie do natury socjalizacji w okresie dorosłości. S. Kowalik (1994) wiąże dorosłość z funkcjonalistycznymi koncepcjami socjalizacji. W dorosłości pojawia się „zupełnie nowy zbiór właściwości psychicznych związanych z dążeniem do samorealizacji. Główną cechą wpływu społecznego staje się dostarczanie informacji, które będą indywidualnie oceniane, przetwarzane i wykorzystane w podejmowanych działaniach” (s. 289).

Struktura życia zawodowego i jej rozwój. Kariera

Znamienny jest tytuł publikacji D. Levinsona z 1984 r.: „The career is in the life structure, the life structure is in the career: An adult development perspective” (por. Levinson, 1986).

Kariera jako własność jednostki, własność „podmiotowa” (Bańka, 2011; Cybal-Michalska, 2012) jest, z punktu widzenia rozwoju osoby dorosłej, kształtowaniem struktury życia zawodowego wokół własnych dążeń i wartości związanych z tym

aspektem życia. Bywa opisywana jako następujące po sobie sekwencje stabilizacji, budowania struktury życia zawodowego i okresów przejściowych – zmieniania struktury życia (Bańka, 2006). Większą trudność rozwojową stanowią okresy przejściowe, które wprowadzają w strukturę życia zawodowego większy stopień chaosu, zarazem zaś umożliwiają otwarcie się na zmiany. Z kolei w okresach stabilizacji struktury życia, jak wskazują wyniki badań (Levinson, 1986; Manek, 1993; Oleś, 2000), w okresie stosunkowo pełnego zaangażowania w aktualne relacje trudne bywa snucie planów na przyszłość.

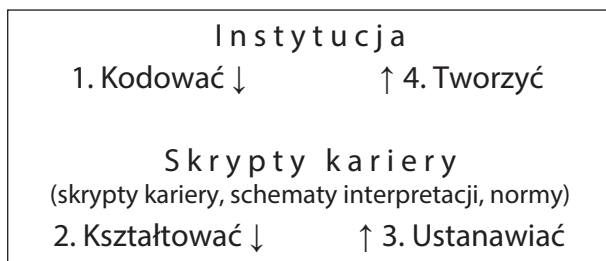
Dla opisywania rozwoju kariery pojemna okazała się metafora gromadzenia kapitału jako indywidualnej własności, obracania nim, inwestowania itp. Kapitał kariery jest gromadzony w relacjach pracownik – rynek pracy, szerzej jako relacja podmiot – struktura społeczna. Choć praktyczne realizacje karier są różnorodne, a więc zmienia się ich treść, to podstawowy ich schemat, wzorzec jest podobny – wzajemnej, coraz bardzo skomplikowanej interakcji zależności, oscylacji pomiędzy podmiotem a społeczeństwem w instytucjach, które z kolei zmieniają się pod wpływem działań podmiotów.

Jeden z typów owej relacji, z punktu widzenia pracownika mający charakter przedmiotowy, można określić jako tradycyjny, skłania do większej odpowiedzialności za karierę i bezpieczeństwo ontologiczne pracownika właścicieli i zarządców miejsc pracy (Ratajczak, 2006, 2007), od pracowników oczekując jedynie reakcji, kompatybilnego zachowania – mniejszą rolę w tym zakresie upatrując w aktywności własnej pracownika, która jest zawężona do oczekiwań firmy czy jeszcze innych ograniczeń w ramach kontraktu pracy.

Nowocześnie pojmowany kontrakt pracy bywa poszerzany o kontrakt psychologiczny. Kontrakt psychologiczny przyczynia się do stworzenia przestrzeni dla samosterowności pracownika i stawia tu możliwość pewnej ograniczonej ambiwalencji rozwoju zawodowej struktury życia rozumianej jako większy stopień komplikacji gry pomiędzy pracownikiem a przełożonymi oraz między pracownikiem a innymi osobami, z którymi pozostaje w relacjach zawodowych w ramach organizacji.

Treść drugiego typu związków pomiędzy instytucją pracy a pracownikiem, z punktu widzenia pracownika – podmiotowego, stawia na samosterowność w rozwoju i oddaje zapewnienie bezpieczeństwa ontologicznego w ręce, umysł i serce pracownika (por. Noworol, 2011; Bańka, 2014), aczkolwiek jego samodzielne działanie jest podejmowane w granicach istniejących i stale zmieniających się instytucji jako kariery nowoczesne, otwarte (Bańka, 2006; Cybal-Michalska, 2012), a nawet całkiem odrywające się od firm, kariery bez granic, w które się pracownik angażuje w realizacji własnych celów, gdzie „ja” trzyma „ster” działań, poczynając oscylujących pomiędzy różnymi celami. Ośrodkiem działań staje się silna struktura ja, skłaniająca do aktywności prowadzącej do realizacji własnych celów i aspiracji, gdzie podstawową lojalnością jest lojalność wobec samego siebie (Bańka, 2011). Należy jednak zaznaczyć, że tego typu działania nie uda się jej zrealizować przy całkowitym oderwaniu od korzystania z możliwości, jakie daje rynek pracy.

Niezależnie od podejść do powyższej kwestii, nawet krańcowych, jakiegoś rodzaju relacja firma – pracownik jest niezbędna jako podstawa, oś struktury życia zawodowego pracownika. Schemat wyjaśniający wzajemne relacje, interakcję pracownik – organizacja przedstawiony przez A. Cybal-Michalską (2013) na podstawie teorii strukturacji A. Giddensa jest na tyle pojemny, że obejmuje nawet skrajne, radykalne postaci relacji pracownik – firma w ich krańcowych, pozostających w opozycji, wzorcach kariery zawodowej. Przedstawiony jest on poniżej (rycina 1).

Rycina 1. Rola kariery w procesie strukturyzacji opracowana przez S.R. Harleya na podstawie teorii strukturacji A. Giddensa (Barley, 1989, za: Cybal-Michalska, 2013, s. 47)

Strzałki w powyższym schemacie oznaczają dynamikę i kierunek współzależności struktura społeczna – instytucja – pracownik.

„Rdzeniem całej teorii strukturacji jest twierdzenie o dwoistości struktury: podmiot – struktura, lecz nie są one od siebie niezależne” (Cybal-Michalska, 2013, s. 45), a podmiotowa interwencja aktora w rzeczywistości stanowi o istocie działania i odróżnia je od zachowania. Organizacje same z siebie przestrzegają zasad społeczeństwa, w którym funkcjonują. Jak zaznacza A. Cybal-Michalska, kariery są zogniskowane dualnie, są przejawem *praxis*. A. Giddens podkreśla fakt, że rzeczywistością społeczną (i to jedyną) jest społeczna *praxis*, którą można dookreślać z wielu różnych perspektyw. P. Sztompka definiuje *praxis* jako „syntetyczny stop działań podejmowanych przez członków społeczeństwa i warunków strukturalnych, w jakim te działania są podejmowane” (za: Cybal-Michalska, 2013, s. 48).

Zatem kariera jako zjawisko społeczne uchwytnie w badaniach empirycznych stanowi wycinek jednostkowo-strukturalny – jest nierozdzielnym stopem czynników jednostkowego i strukturalnego. Spostrzegam tu analogię do struktury życia zawodowego w teorii Levinsona. W ramach tych zależności, odczytując kody społeczne, realizując odpowiednie skrypty, pracownik odgrywa rolę społeczno-zawodową. Jest osobą związaną jakiegoś rodzaju kontraktem ekonomicznym i psychologicznym z firmą, mając w niej zasadniczo różną pozycję od osób zarządzających i (lub) właścicieli.

W społecznej roli zawodowej tkwią źródła dwoistości, treścią jej bywają często nastawienia i zadania wzajemnie sprzeczne. Są to ambiwalencje w roli

(Merton, 1976, za: Witkowski, 1994). Ambiwalencja analizowana jest przez Mertona w rolach lekarzy, naukowców, przywódców, a także w relacji uczeń – mistrz. Aktualnym przykładem dwoistości w roli pracownika jest lista pożądanych postaw pracowników, korzystnych dla wyników organizacji (Kopeć, 2008, s. 89): postępowanie zgodne z tym, czego się od nich oczekuje, wykonywanie zadań zawartych w opisie stanowiska pracy i zalecanych przez przełożonych, doskonalenie własnych kompetencji, wykazywanie przedsiębiorczości i innowacyjności, podejmowanie działań prowadzących do obniżki kosztów. Dwoistość tak formułowanej roli pracownika polega na tym, że jednocześnie ma on identyfikować się z firmą, a z drugiej strony dokonywać transgresji.

Obok ambiwalencji zawartej w roli społeczno-zawodowej R. Merton wskazuje na ambiwalencję wobec roli w przypadku niektórych zawodów, gdzie występuje relacja profesjonalista – klient. Ambiwalencja wobec roli przejawia się jako wrogość między rolami związanymi ze sobą instytucjonalnie, pojawianie się dyskomfortu niezależnie od sposobu pełnienia ról. Dzieje się tak z powodu niewspółmiernych oczekiwań normatywnych przypisanych do danej roli. Staje się źródłem wrogości bez konkretnej przyczyny między profesjonalistą a klientem w relacjach np. nauczyciel – uczeń, lekarz – pacjent.

Dwoiste jest też wartościowanie głównych zadań firmy, które dotyczą zysku/produktywności. Stanowią one przedmiot gry między właścicielem czy zarządcą a pracownikami. Z punktu widzenia pracownika jego aspiracje i dążenia zarządców pozostają wobec siebie konkurencyjne. Zarząd i właściciele (przełożeni), budując strategię firmy, kształtują i artykułują swoje oczekiwania wobec pracowników (podwładnych) za pośrednictwem różnego rodzaju komunikatów. Pracownik jest ich odbiorcą i zarazem nadawcą własnych komunikatów, oczekiwań wobec pracodawców (por. Wiśniewska-Juszczak, 2012).

Rozwój pracowników jest bardzo cennym dobrem zarówno dla nich, jak i dla firm. „W wielu nowoczesnych firmach polityka doskonalenia kadr jest zarówno instrumentem szkoleniowym, jak i motywacyjnym. Realizacją owej polityki zajmują się wyspecjalizowane komórki organizacyjne, powołane do określenia procedur i warunków uczestnictwa w szkoleniach, treningach, innych formach szkolenia pracowników (np. biura doskonalenia kadr)” (Terelak, 2009, s. 347).

Relacje jednostka – organizacja pozostają ze sobą w opozycji, jednakże w praktyce życia ich treść i jakość są lub mogą być przedmiotem wyboru pracownika w tworzeniu własnej struktury życia zawodowego. Może przybierać ona postać tożsamości zawodowej wąskiej (Bańka, 2011), ściśle dopasowanej do miejsca pracy. Pracownik może również z różnych przyczyn odchodzić od lokowania tożsamości zawodowej w jednym i aktualnym miejscu pracy. Można też obserwować dyslokację tożsamości, tworzenie się tożsamości poszerzonej w relacji do różnych miejsc pracy w ramach realizacji dążeń „bez oglądania się na miejsce pracy i pracodawcę” (Bańka, 2011, s. 39). Przy czym A. Bańka stwierdza, że **druga opcja jest koniecznością adaptacyjną w dzisiejszej sytuacji dominacji instytucji wiedzy**, czego konsekwencją jest

dwoistość, co najmniej, identyfikacji zawodowej w poszukiwaniach najlepszego środowiska dla zrealizowania własnych, zmiennych w procesach rozwoju, celów osoby kształtującej swą zawodową strukturę życia. Jak kontynuuje A. Bańka, „dotychczasowe ponadstuletnie ustalenia psychologów pracy w gospodarce opartej na wiedzy i w dobie ponowoczesności tracą zdolność adekwatnego opisu rzeczywistości. Wiele tradycyjnych wartości, takich jak lojalność organizacyjna, straciło rację bytu lub diametralnie zmieniło swoje znaczenie w nowym kontekście organizacyjnym” (s. 43).

Rozwój firm zależy od umiejętności i motywacji pracowników. Rozwój zaś pracowników jest zależny od stadium rozwoju organizacji (Szałkowski, 2002). Potrzeba rozwoju, w tym potrzeba rozwoju zawodowego w obecnym etapie rozwoju ekonomicznego, przewagi gospodarki opartej na wiedzy, traktowana bywa w naukach o pracy jako element podstawowej potrzeby bezpieczeństwa pracownika. Stan bezpieczeństwa pracownika określają zarówno poczucie pewności istnienia, gwarancja zachowania życia, ale też szansa na doskonalenie i rozwój, co pozwala spokojniej myśleć o własnej karierze zawodowej w razie zwolnienia z pracy czy też zamknięcia firmy. Potrzeba rozwoju jest zatem regulatorem systemu wartości i działania pracowników (Znajmiecka-Sikora, Rogalska, 2013). Przy bliższym wzajemnym poznaniu się obie strony mogą korygować swe oczekiwania, które staną się silniej zbieżne, rozbieżne albo pozostaną w stanie chwiejnej równowagi – oscylować.

Podsumowanie: ambiwalencje rozwoju struktury życia zawodowego (kariery)

Kategoria ambiwalencji w psychologii ma dość długą historię, ponad stuletnią – jak wskazuje lektura hasła „ambiwalencja” w słownikach psychologicznych. Ambiwalencja psychologiczna i jej rodzaje zostały scharakteryzowane przez A. Grabowskiego (2007). W niniejszym opracowaniu przyjmuje się, iż ambiwalencja jest to „współwystępowanie przeciwstawnych cech lub elementów; niejednoznaczność, dwoistość” (Drabik, 2009).

W publikacji z 1994 r. L. Witkowski pragnął zrehabilitować ambiwalencję, która definiuje nie tylko zło i deficyt, brak równowagi, lecz winna być traktowana jako aksjomat ontologiczny. „Choć może być pojmowana jako składowa stanu chorobowego, zakłócenia czy kryzysu, to można też pojmować ją jako **wyraz dynamiki i złożoności, sprzęgany z nowym poziomem kompetencji kulturowych**” (s. 190). W tejże publikacji bronił terminu „ambiwalencja” przed zastępowaniem go określeniem „dwoistość”, jednakże dalsze studia skłoniły tegoż autora do posługiwania się określeniem „dwoistość”. Stało się tak najpierw w studium koncepcji E.H. Eriksona (2009), później zaś i w publikacji na temat paradygmatu dwoistości w pedagogice (2013).

W studium koncepcji E.H. Eriksona w każdej fazie rozwoju tożsamości istotą procesu jest oscylowanie pomiędzy wartościami, którego znakiem jest określenie „versus”. Dwa bieguny wartości występują jeden wobec drugiego we wzajemnym

uwarunkowaniu. Wynika stąd, kontynuuje Witkowski, że w rozważaniu rozwoju należy uwzględnić paradygmat dwoistości (ambiwalencji) jako wzorzec minimum złożoności strukturalnej, jaki należy zakładać w uwikłaniach rozwoju człowieka w jego odniesieniach do innych i samego siebie.

L. Witkowski (2013) wskazuje na zasługi N. Eliasa (2003), który w latach trzydziestych ubiegłego wieku stworzył metodologię badania złożonych procesów społecznych, obejmującą złożoność strukturalną i dynamikę procesów związanych z dwoistością czy też ambiwalencją. N. Elias upatrywał podstawową zasadę rozwoju cywilizacji w procesach zaangażowania i neutralności. Podmiot rozwoju jest zarazem uczestnikiem wydarzeń oraz ich obserwatorem, który potrafi abstrahować od własnych interesów poznawczych i życiowych oraz spojrzeć na rzeczy i siebie chłodnym okiem, neutralnie. Jak twierdzi N. Elias (2003, s. 4), „Kto płaci muzykantom, zamawia melodię”. W obecnej dobie i muzykanci mogą poszukać tego, kto zapłaci więcej i/lub pozwoli lepiej grać.

Podstawową ambiwalencją, źródłem pozostałym w procesie rozwoju struktury życia zawodowego, jest skomplikowany i dynamiczny układ społeczeństwo – jednostka, podmiot – struktura. Instytucje pracy są emanacją struktury społecznej, a zarazem polem działalności pracowników. Działalność pracowników oddziałuje na strukturę instytucji i w ten sposób prowadzi do zmian w strukturze społecznej.

Innego rodzaju ambiwalencją związaną ze strukturą życia zawodowego jest dwoistość w roli zawodowej pracownika oraz dwoistość wobec jego roli w przypadku relacji profesjonalista – klient (Bańka, 2014).

Ambiwalencje zaś rozwojowe wiążą się z koniecznością radzenia sobie ze współwystępującymi, w okresach przejściowych – konkurencyjnymi, wartościami zamykającej się sekwencji rozwoju struktury życia zawodowego i wartościami otwierającej się sekwencji struktury życia.

Najprawdopodobniej w dobie ponowoczesności wielu pracowników pozostaje niemal w stałym napięciu przejściowego okresu życia wskutek warunków ich pracy. Ponadto struktura życia zawodowego jest tylko jednym z wymiarów życia osoby dorosłej, co również wymaga stałej oscylacji między ważnymi aspektami struktury życia.

Indywidualne potrzeby rozwojowe pracowników pozostają pod silnym wpływem szalonej zmienności i wielokulturowości organizacji pracy i zderzają się z podmiotowością rozwijających się organizacji, szczególnie organizacji wiedzy. A przecież obok zmienności rynku pracy istnieje jego ogromne zróżnicowanie. Powyższe czynniki utrwalają ważność i podstawowy charakter potrzeby rozwoju zawodowego. Stają się też przestrzenią strukturalnej dwoistości, nie do uniknięcia, której podstawowym źródłem jest zderzanie się dążeń pracowników i organizacji oraz konieczność oscylowania między nimi.

Ambiwalencja, zrozumienie dwoistości może być **sposobem przystosowania się do zmian i zarazem skłaniać do myślenia, wartościowania, nowych połączeń znaczeń i zachowań oraz działalności.**

Literatura cytowana

- Bańka, A. (2006). Kapitał kariery – uwarunkowania, rozwój i adaptacja do zmian organizacyjnych oraz strukturalnych rynku pracy. W: Z. Ratajczak, A. Bańka, E. Turska, *Współczesna psychologia pracy i organizacji* (s. 59–117). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Bańka, A. (2011). Psychologia pracy i organizacji w dobie ponowoczesności. Wyzwania i dylematy ciągłości i nieciągłości rozwoju. W: B. Rożnowski, M. Łaguna (red.), *Człowiek w pracy i w organizacji* (s. 19–47). Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Bańka, A. (2014). Terapeuta w obliczu misji zawodu i troski o własne dobro. Wykład wygłoszony na VI Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej z cyklu: Teoria i praktyka terapeutyczna *Zanim zaśnie rozum i zaniknie pasja – co rozwija, co wypala terapeutę?* 5–6.12.2014, Gdańsk.
- Bee, H. (2004). *Psychologia rozwoju człowieka*. Tłum. A. Wojciechowski. Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka.
- Brzezińska, A.I. (red.), (2005). *Psychologiczne portrety człowieka. Praktyczna psychologia rozwojowa*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Cameron, K.S., Quinn R.E. (2015). *Kultura organizacyjna – diagnoza i zmiana. Model wartości konkurujących*. Tłum. B. Nawrot. Wyd. II rozszerz. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Cybal-Michalska, A. (2012). Kariera jako „własność” jednostki – rozważania teoretyczne nad definicyjnym credo. *Kultura – Społeczeństwo – Edukacja*, 1, 193–203.
- Cybal-Michalska, A. (2013). Kariera w społeczeństwie współczesnym – między podmiotem a strukturą. *Studia Edukacyjne*, 24, 37–49.
- Drabik, L. (oprac.), (2009). *Słownik wyrazów obcych PWN*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Elias, N. (2003). *Zaangażowanie i neutralność*. Tłum. Janusz Stawiński. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Grabowski, A. (2007). *Ambiwalencja postaw interpersonalnych w sytuacji stałego kontaktu i po jego zakończeniu*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Kopeć, J. (2008). Metody oceny wyników zarządzania zasobami ludzkimi. W: A. Szałkowski (red.), *Zarządzanie zasobami ludzkimi w organizacji opartej na wiedzy* (s. 86–99). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego.
- Kowalik, S. (1994). Szkic o koncepcjach socjalizacji. W: J. Brzeziński, L. Witkowski (red.), *Edukacja wobec zmiany społecznej* (s. 277–291). Poznań – Toruń: Wydawnictwo Edytor.
- Levinson, D.J. (1986). A Conception of Adult Development. *American Psychologist*, 1, 3–13.
- Manek, A.M. (1993). *Uwarunkowania reakcji na utratę pracy. Badania mężczyzn w średnim wieku*. Lublin: Wydawnictwa Uczelniane Politechniki Lubelskiej.
- Manek, A.M. (2010). *Start zawodowy w biznesie. Zarys problematyki psychologicznej*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.

- Noworol, C. (2011). Rozwijanie umiejętności zarządzania własną karierą. W: B. Roznowski, M. Łaguna (red.), *Człowiek w pracy i w organizacji* (s. 225–242). Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Oleś, P. (2000). *Psychologia przełomu połowy życia*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Ratajczak, Z. (2006). Psychologiczne aspekty funkcjonowania współczesnych organizacji. W: Z. Ratajczak, A. Bańka, E. Turska, *Współczesna psychologia pracy i organizacji* (s. 9-58). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Ratajczak, Z. (2007). *Psychologia pracy i organizacji*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Szałkowski, A. (2002). *Rozwój pracowników: przesłanki, cele, instrumenty*. Warszawa: Wydawnictwo Poltext.
- Terelak, J.F. (2009). *Człowiek w sytuacji pracy w okresie ponowoczesności*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Stefana Wyszyńskiego.
- Wiśniewska-Juszczak, D. (2012). Władza i jej podleganie. Konsekwencje psychologiczne. W: K. Skarżyńska (red.), *Między ludźmi... oczekiwania, interesy, emocje* (s. 106–125). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Witkowski, L. (1994). Ambiwalecja jako kategoria dla socjologii edukacji. W: J. Brzeziński, L. Witkowski (red.), *Edukacja wobec zmiany społecznej* (s. 189–199). Poznań – Toruń: Wydawnictwo Edytor.
- Witkowski, L. (2009). *Rozwój i tożsamość w cyklu życia: studium koncepcji Erika H. Eriksona*. Łódź: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Edukacji Zdrowotnej w Łodzi.
- Witkowski, L. (2013). *Przełom dwoistości w pedagogice polskiej. Historia, teorie, krytyka*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Znajmiecka-Sikora, M., Rogalska, A. (2013). Sposoby motywowania pracowników. Wykład, II Konferencja Naukowa z udziałem gości zagranicznych „Współczesne standardy zarządzania bezpieczeństwem i higieną pracy. Możliwości i zagrożenia”, Łódź 17–18 września 2013.

Streszczenie. Celem rozważań jest problem ambiwalencji rozwoju struktury życia zawodowego, rozwoju kariery, który zachodzi w dorosłości. Ambiwalencje wynikają ze skomplikowanej sytuacji pracy i pracownika w firmie oraz mają charakter strukturalny. Jeden z rodzajów ambiwalencji wiąże się z dwoistością struktury życia zawodowego, która kształtuje się wskutek zarówno wpływu społecznego, jak i osobistych dążeń jednostki (podmiot – struktura społeczna). Inny rodzaj ambiwalencji wynika z dwoistości procesu rozwoju, gdyż kształtowanie się struktury życia zawodowego, kariery łączy się z koniecznością obejmowania jednocześnie dwu perspektyw czasowych: teraźniejszości i przyszłości, szczególnie w okresach przejściowych struktury życia.

Słowa kluczowe: struktura życia, kariera, rozwój osoby dorosłej, ambiwalencja

Data wpłynięcia: 21.07.2017

Data wpłynięcia po poprawkach: 26.08.2018

Data zatwierdzenia tekstu do druku: 30.09.2019